

УДК 37.013.2 (045)

В.В. Приступа, старш. викл.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ІНЖЕНЕРІВ РАДІОЗВ'ЯЗКУ

Національний авіаційний університет

E-mail: vitprist@ukr.net

Обґрунтовано актуальність проблеми теоретико-методичного формування економічної компетентності інженерів. Зазначено специфічні особливості педагогічної моделі. Розглянуто умови її успішної реалізації.

The article is dedicated to the problem of theoretical and practical principles of economic competence gaining, the peculiarities of the model and pedagogical environmental complex of its actualization are defined.

Обоснована актуальность проблемы теоретико-методического формирования экономической компетентности инженеров. Отмечены специфические особенности педагогической модели. Рассмотрены условия её успешной реализации.

Постановка проблеми

Нові пріоритети в розвитку вищої професійної освіти, що визначенні у концепції розвитку професійно-технічної (професійної) освіти України, пов'язані з досягненням нової якості освіти, формуванням та розвитком ринку освітніх послуг із професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації громадян відповідно до вимог ринку праці [1].

Чітко визначено комплекс взаємопов'язаних завдань цієї системи [1]:

– прогнозування потреб ринку праці у кваліфікованих робітниках на загальнодержавному і регіональному рівнях;

– консолідація зусиль відповідних міністерств і відомств, роботодавців, науковців та громадських об'єднань;

– законодавче забезпечення підготовки конкурентоспроможних на ринку праці робітників.

Підготовку спеціаліста в процесі вищої професійної освіти відповідно до сучасних вимог повинна розробити педагогічна система, яка дозволить формувати у студентів необхідні компетентності як у професійній сфері, так і у сфері визначення економічного застосування своїх здібностей.

Перед вищою освітою постають завдання підготовки спеціалістів, здатних не тільки реалізовувати всі визначені державним стандартом напрями з професійної підготовки спеціалістів, але й формування необхідної економічної компетентності, яка дозволяє активно шукати та створювати робочі місця.

Аналіз досліджень і публікацій

Питання формування економічної культури спеціалістів досліджували А. Дзундза [2], М. Кубаєвський [3], В. Кондрашова-Діденко [4], Т. Єфременко [5].

В Україні проводяться дослідження з формування економічної компетентності директорів загальноосвітніх шкіл – менеджерів освіти [6].

Немає жодної роботи, присвяченої проблемі формування економічної компетентності майбутніх фахівців інженерної галузі.

Мета роботи – розробити теоретико-методичну основу формування економічної компетентності інженерів радіозв'язку, зазначити специфічні особливості педагогічної моделі й умови її успішної реалізації.

Формування економічної компетентності

Роль вищих навчальних закладів як одної зі складових сучасної системи економічної освіти є суттєвою складовою підготовки майбутніх спеціалістів.

Вищий навчальний заклад має сформува-ти достатній рівень системних економічних знань, умінь прийняття рішень, які складають фундамент діяльності в різноманітних сферах. Економічна компетентність як один із первинних інструментів створення засобів адаптації особистості до соціально-економічних змін слугує засобом розвитку та формування людського капіталу, розповсюдженням економічних знань.

Аналіз особистісних і ділових якостей студентів свідчить, що їхні освітні й культурно-економічні рівні спроможності брати участь в економічній діяльності викликають занепокоєння через недостатню сформованість економічної компетентності, а відповідно визначаючих її економічних знань, ціннісних орієнтацій, економічних інтересів й потреб, ідеалів, норм, оцінок, економічних переконань.

Аналіз наукової літератури, узагальнення педагогічного досвіду, діяльність як викладача вищого навчального закладу дозволили визначити понятійний апарат наукового дослідження.

1. Економічна освіта – освіта, спрямована на аналіз та висвітлення зв'язків, що існують у ринковій економіці між людиною, родиною і державою, вивчення ключових економічних концепцій і законів, розуміння основних впливів економічного середовища на діяльність підприємця, формування особистісної і фахової компетентності. Економічна освіта як складова загальної освіти населення має провідне значення в умовах ринкових перетворень та демократизації суспільства, оскільки без глибоких економічних знань, належної підготовки спеціалістів країна не може досягти динамічного розвитку [1].

2. Економічне мислення розуміємо як сукупність поглядів й уявлень, засобів підходу до оцінювання явищ і до прийняття рішень, якими люди керуються в економічній діяльності.

3. Економічна поведінка – система соціальних дій, які, по-перше, пов'язані з використанням різних за функціями й призначенню економічних цінностей (ресурсів), і, по-друге, зорієнтовані на отримання прибутку (винагороди) від їх оборту.

4. Економічна компетентність розглядається як інтегративна якість особистості, що характеризується високим рівнем економічних знань й умінь, сформованим ціннісним відношенням суб'єкта до економіки, її предметів, засобів та результатів.

Установлено, що в структуру економічної компетентності включені такі компоненти:

- когнітивний (система економічних знань);
- переконувачий (економічні почуття й переконання);
- поведінковий (вміння здійснювати економічну діяльність);
- емоційно-ціннісний (система ціннісних орієнтацій, мотивація діяльності);
- практично-діяльнісний (досвід використання економічних знань, умінь при морально-ціннісному виборі засобів досягнення економічної мети);
- інтелектуальний;
- ціннісно-мотиваційний;
- діяльнісно-креативний.

Найважливішим завданням будь-якого наукового дослідження є виявлення й аналіз початкових положень і методів досліджень, оцінка їх перспективності, можливості використання як інструменту подальшого пізнання. Насамперед відносимо це до аналізу характеру й можливостей різноманітних підходів до формування економічної компетентності студентів вищого навчального закладу, щоб виявити помилкове, нераціональне й досягти переходу позитивно оцінених методів і структур у форму принципів та регламенту дослідницької діяльності.

Розв'язання комплексного завдання дослідження потребує розроблення необхідної теоретико-методичної системи.

У теорії та практиці вищої професійної освіти намітилася тенденція вибору не лише одного, але синтезу вже раніше відомих

теоретико-методичних підходів, окремі елементи яких розглядаються протягом всієї історії пізнання й можуть бути детерміновані в руслі нашої проблеми.

На основі аналізу філософської, педагогічної, психологічної, економічної літератури вибрано такі підходи:

- нормативний на загальнонауковому рівні;
- бізнес-орієнтований на конкретно-науковому рівні;
- контекстний на методико-технологічному рівні.

Нормативний підхід закладений позицією позитивізму та отримав свій розвиток у концепціях Е. Дюркгейма, К. Леонтєва, Г. Парсонса, А. Хомякова та ін.

Нормативний підхід дозволяє врахувати об'єктивні закономірності залучення людини до норм та цінностей суспільства, тобто причино-наслідкові детермінанти й функціонально-рольові механізми формування заданого стандарту особистості в чітко заданій системі цінностей.

Розроблення змісту професійної економічної освіти актуалізувала необхідність послідовного виконання алгоритму проектування:

- вивчення виробничо-технічних умов праці (сукупність техніки, технології, організації), необхідних для здійснення цілеспрямованої діяльності випускників вищих професійних закладів освіти;
- визначення співвідношення виявлених елементів виробничо-технічних умов з відповідними галузями наукового знання, необхідної предметної структури знання;
- виявлення відповідної підгалузі наукового знання, номенклатури понять, необхідних для формування професійних знань, умінь, навичок;
- формування предметної структури навчальних планів;
- експертне оцінювання та коригування планів і програм.

З погляду нормативного підходу економічна освіта як частина соціокультурної системи виконує транслуючу, контролюючу та

нормативну функції, певну суспільну місію, є функцією суспільства, завжди пов'язана з завданнями соціального функціонування.

Завдання економічної освіти, пов'язанні з формуванням заданого стандарту особистості системі цінностей, визначаються переважно зовнішніми пріоритетами.

Засоби, прийоми та стратегії дозволяють суспільству ефективно, оптимально та безболісно залучати особистість до об'єктивно існуючих реально прийнятних структур, ролей і взаємодій, за яких особистість мала б себе і суспільству користь.

Обмеженість нормативної методології є в тому, що вона дозволяє обґрунтувати специфіку змісту економічної освіти з урахуванням тільки макрохарактеристик зовнішньо заданих процесів, які впливають на людину та проявляються у вимогах стратегії пристосування в освіті. Але ця установка не дозволяє повною мірою врахувати суб'єктивний план соціальності, а також багатоманітність впливів оточуючого світу на людину в її раціональному та ірраціональному існуванні та обмежує можливості освіти рамками цілеспрямованої діяльності.

Бізнес-орієнтований підхід пов'язаний з формуванням навичок поведінки господарського життя, викладанням прикладних дисциплін. Цей підхід дозволяє вирішити завдання виховання економічно активного та підприємливого спеціаліста. При цьому вузька зорієнтованість економічного бізнес-виховання не закриває перед студентом інші можливості самореалізації на ринку праці, іноді більш перспективні для його індивідуального набору особистісних якостей.

Основою бізнес-орієнтованого підходу є засвоєння практичних навичок ведення бізнесу. Студенти дізнаються, як підприємець обирає, планує та веде власну справу, розробляють бізнес-плани, обирають нішу для власного бізнесу та створюють креативні ідеї для його розвитку.

Практична спрямованість викликає інтерес у студентів, а також бажання реалізувати свою підприємницьку ідею.

Особлива увага приділяється бізнес-плануванню, вивченню структури бізнес-плану та основним правилам його складання.

Бізнес-орієнтований підхід акцентує підготовку студента до майбутньої кар'єри в бізнесу. Цьому підходу однаковим чином близькі як програми підготовки студентів до підприємницької діяльності, так і програми підготовки майбутніх менеджерів, бухгалтерів, службовців крупних компаній та ін.

Відповідно до бізнес-орієнтованого підходу економічні знання є елементом загальної культури людини. Однією з головних завдань професійної економічної освіти – не змушувати студента запам'ятовувати визначення і формули, а навчити його мислити економічно. Важливо сформувати в майбутніх спеціалістів уявлення про світ, адекватне ринковим принципам організації господарського життя, домогтися розуміння основних закономірностей та взаємозв'язків. Формування у студентів економічної культури виявляється в усвідомленні себе повноправним членом суспільства з певними правами та обов'язками. Головним критерієм оцінювання якості викладання цього підходу є не здатність розв'язати ту чи іншу задачу на державному іспиті, а наявність у студента знань та уявлень про світ, які будуть удосконалюватися та слідувати за актуальними тенденціями у світовій економіці.

Характерною рисою застосування бізнес-орієнтованого підходу в освіті є його неперервність та наступність.

Неперервність базується на постійному спрямуванні від простого до складного, поєднання вивчення економіки з іншими науками, культурою ділового спілкування та поведінки. Вона здійснюється за рахунок сукупностей засобів та форм набуття економічних знань та вмінь, формування економічного мислення, здатності до ділового спілкування, творчого відношення до діла для отримання кінцевого результату з найменшими затратами для всіх видів ресурсів.

Наступність відображається в лінійно-циклічній структурі, в якій кожна зі ступенів вищої школи вирішує загальні завдання економічної освіти.

Наступність має свої специфічні функції, пов'язані з віковими особливостями студентів та рівнем розвитку їхньої економічної компетентності.

Контекстний підхід (змістове наповнення функції економічної компетентності спеціаліста) формується в контексті аспектів професійної діяльності. Оволодіння студентом предметною та соціальною компонентами майбутньої професії забезпечуються в процесі його послідовного залучення до учбової, квазіпрофесійної та професійно-учбової діяльності.

Оскільки в систему контекстного навчання включено як нові форми і методи (аналіз ситуацій, ділові ігри), так і традиційні, то виникають такі завдання:

- органічно поєднати нове з існуючою практикою;

- удосконалити саму практику.

Необхідно, насамперед, активізувати роботу студентів під час лекцій, тому проводяться проблемні лекції та їхні різноманітні модифікації:

- лекція-демонстрація;

- лекція з запланованими помилками;

- лекція прес-конференція.

У межах контекстного підходу студент активно залучається до навчального процесу для того, щоб пройти шлях трансформації навчальної діяльності в професійну.

Контекстний підхід найбільшою мірою відповідає завданню розвитку економічної компетентності спеціаліста, якщо вона актуалізована в досвіді тої чи іншої діяльності та супроводжується конструюванням власного сенсу та цінностей діяльності, яка виконується.

Контекстний підхід забезпечує моделювання в формах діяльності студентів змісту професійної діяльності спеціалістів з позиції її технологічних (предметний контекст) та соціальний (соціальний контекст) складових.

У результаті теоретичні знання стають осмисленими за рахунок моделювання ситуацій компетентної предметної дії. Студент діє в цілісно-часовому просторі «минуле–теперішнє–майбутнє».

Синтез нормативного, бізнес-орієнтовного та контекстного підходів розвитку економічної компетентності студентів вищих навчальних закладів дозволяє:

- забезпечувати інтеграцію, включення особистості в національну, світову культуру;
- формувати стандарт особистості в чітко визначеній системі цінностей;
- установити норми формування та розвитку компетентностей;
- виробити навички поведінки в господарському житті;
- виховати економічно активного майбутнього спеціаліста;
- поєднати викладання теоретичної частини з практикою;
- формувати економічну культуру;
- розвивати вміння використовувати інструменти економічного вибору;
- робити аргументовані судження з економічних питань як в галузі економічної політики, так і в повсякденному житті;
- забезпечити трансформацію пізнавальної мотивації в професійну;
- формувати вміння та навички соціальної взаємодії та спілкування, індивідуального та спільного прийняття рішень.

Оскільки основу будь-якої моделі складають принципи, які детермінують та формують її цілі, розроблено модель формування економічної компетентності майбутніх спеціалістів на засадах системи загальних вимог до побудови навчального процесу, дотримання яких забезпечує вирішення декількох завдань.

На основі аналізу літератури, узагальнення ефективного педагогічного досвіду, власної діяльності сформульовано педагогічні принципи розвитку економічної компетентності студентів вищого навчального закладу:

- принцип економічного детермінізму, який обґрунтовує тезу, що економічні фактори є вирішальними при поясненні соціальної поведінки людини;
- принцип прогностичності, який характеризується можливістю проаналізувати та моделювати результат формування економічної компетентності з подальшим коригуванням;

– принцип культуровідповідності, який дозволяє вирішувати завдання культурної ідентифікації особистості, систематично формувати теоретичні та особистісні культурні змісти;

– принцип єдності інтеграції й диференціації, який актуалізує завдання переходу від емпіричних узагальнень практики побудови економічної освіти на інтегративних засадах до новітнього науково-теоретичного осмислення фундаментальних законів та принципів диференціації освіти.

У ході обґрунтування моделі формування економічної компетентності студентів потрібно враховувати, що перехід на ринкові методи господарювання, становлення ринку праці, розвиток недержавного сектору та об'єктивна необхідність інтеграції України в світову економічну систему вимагають від закладів професійної освіти підготовки спеціалістів, які відповідатимуть стандартам як вітчизняної, так і світової економіки.

Основною метою формування економічної компетентності студента є підвищення його професійної компетентності, яка дозволить реалізувати себе в професійно-економічній діяльності. Мета формування економічної компетентності майбутніх спеціалістів конкретизується постановкою завдань, які виокремимо з вимог державних стандартів вищої професійної освіти:

- формування базових демократичних та гуманістичних цінностей, професійних ідеалів;
- розвиток економічного мислення та світогляду, моральної мотивації до економічної діяльності;
- повідомлення студентам фундаментальних та прикладних знань у галузі економіки, знань правових норм, які зумовлюють економічну дійсність, специфіку ділового спілкування, базових економічних понять;
- формування здатності до ефективної економічної діяльності.

З урахуванням сутності економічної компетентності майбутнього спеціаліста та її структурних складових, розроблено практико-орієнтовану модель, головними компонентами якої є:

1) мотиваційно-цільовий компонент – створення у студентів потреби та мети формування економічної компетентності.

2) змістовий компонент – інтеграція таких блоків, як емоційно-ціннісний (система цінностей, ідеалів, мотивів, економічно значущих якостей);

3) когнітивний компонент – система пізнання економічних категорій та законів економічного розвитку;

4) діяльнісний компонент – здатність до ефективної економічної діяльності.

5) технологічний компонент, який зумовлює методику розвитку цієї компетентності та її етапи;

6) контрольно-результативний компонент – підбиття підсумків формування економічної компетентності студентів, реалізація моніторингової діяльності викладача та студентів у визначенні рівня сформованості економічної компетентності, корекція засвоєних знань, вмій, навичок у формі самоконтролю, постановка плану подальшого вдосконалення цієї компетентності;

7) критеріально-оціночний компонент – виділення показників та критеріїв рівня розвитку економічної компетентності студентів.

Специфікою спроектованої практико-орієнтованої моделі формування економічної компетентності студентів є інтеграція емоційно-ціннісного, когнітивного та діяльнісного блоків.

У розвитку економічної компетентності спеціалістів виокремлено два напрями діяльності вищого навчального закладу: теоретичний та практичний.

Теоретичний напрям формує у студентів фундаментальні і прикладні знання:

- економіки;
- правових норм, які регулюють економічну діяльність;
- специфіки ділового спілкування;
- професійної етики;
- базових економічних понять (фактори виробництва, попит, товар);
- основ, законів, правил економіки в професійній сфері;
- методів економічного функціонування фірми, організації процесів будь-якого рівня;

- трудового законодавства;
- економічного планування;
- нормування праці;
- принципів керування діяльністю колективу.

Одним із шляхів реалізації теоретичного напрямку є:

- перегляд змісту навчальних курсів циклу соціально-економічних дисциплін для виділення в них розділів, які дають найбільші знання для формування економічної компетентності;
- подальше групування відібраних тем для розроблення нового навчального курсу.
- використання дисциплін, які мають важливе соціальне значення, наприклад, «Історія української та зарубіжної культури», «Соціологія», «Логіка», «Іноземна мова» та ін.

Теоретичний напрям формування економічної компетентності майбутніх спеціалістів забезпечується вивченням гуманітарних і соціально-економічних дисциплін для актуалізації та впливу отриманих знань на всі компоненти економічної компетентності.

Знання, отримані в процесі вивчення цих дисциплін, є недостатніми. Необхідно більш детально вивчити основ організації економічної діяльності, у тому числі й практичну діяльність у процесі навчання у вищому навчальному закладі.

Практичний напрям формування економічної компетентності майбутніх фахівців включає такі завдання:

- формування моральних цінностей;
- готовність до економічної діяльності.

Процес формування економічної компетентності студентів вищого навчального закладу розглядається як педагогічно обґрунтована, послідовна та неперервна зміна актів навчання стратегіям і тактикам професійної діяльності, в процесі якої студенти оволодівають сукупністю взаємопов'язаних економічних знань, навичок та відношень.

Для реалізації моделі розвитку економічної компетентності студентів необхідно виокремити рівні сформованості.

Трирівнева шкала відповідає трьом рівням сформованості економічної компетентності:

1) низький рівень:

- пасивне відношення студентів до процесу формування економічної компетентності;
- слабе засвоєння економічного тезаурусу;
- економічні знання безсистемні (не мають плану економічної самоосвіти);

2) середній рівень:

- адекватне використання вмій та навичок, які входять до складу економічної компетентності;
- емоційно-ціннісне відношення до формування економічної компетентності;
- сформованість емоційно-ціннісного, когнітивного й діяльнісного компонентів як професійно й особистісно значущі;
- часткові зміни у власну діяльність на основі отриманих знань;
- ступінь активності й самостійності у вирішенні поставлених завдань має нестійкий характер;

3) високий рівень:

- глибинне володіння теоретичними знаннями
- аналіз різноманітних економічних ситуацій, пов'язаних з професійною діяльністю.

Висновки

Формувальний етап дослідно-пошукової роботи необхідно спрямувати на реалізацію моделі формування економічної компетентності, яка спроектована на засадах синтезу нормативного, бізнес-орієнтованого й контекстного підходів, а також на реалізацію педагогічних мов формування зазначеної компетентності.

Цілеспрямоване формування економічної компетентності майбутніх спеціалістів потребує чіткого визначення цілей та завдань кожного з етапів навчання:

- орієнтовного;
- інформаційного;
- ситуативно-практичного;
- корективного.

Виділення етапів відповідає моделі формування економічної компетентності студентської молоді.

Література

1. *Енциклопедія освіти*. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – с. 1037
2. *Дзундза А.І.* Аналіз теоретичних та методологічних засад формування соціо-економічної культури студентів ВНЗ України / А.І. Дзундза // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки / зб. наук. пр. – К.; Запоріжжя, 2003. – Вип. 27. – С. 420.
3. *Кубаєвський М.* Економічна культура у трансформаційному процесі / М. Кубаєвський // Вісник ТДМУ. – Тернопіль : Економічна думка, 2006. – № 4. – С. 104–114.
4. *Кондрашова-Діденко В.І.* Теоретико-методологічний аналіз економічної культури в трансформаційній економіці / В.І. Кондрашова-Діденко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2003. – Вип. 66–67. – С. 13–15.
5. *Єфременко Т.* Економічна культура як соціологічне поняття / Т. Єфременко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2005. – № 3. – С. 123–142.
6. *Дивак В.* Формування економічної компетентності директорів шкіл у системі ППО / В. Дивак. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/ejournals/ITZN/em9/content/09dvvepp.htm>
7. *Бурлаєнко Т.* Необхідність формування економічної компетентності у менеджерів освіти у розрізі неперервного розвитку на засадах стандартизації освіти / Т. Бурлаєнко. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npd/2010_2/Burlaien.pdf